

DATA REGARDING WORK CONCEPT IN DIVANU LUGATI'T-TURK

DİVANÜ LÜGATİ'T-TÜRK'TE İŞ KAVRAMINA DAİR VERİLER

Adem AYDEMİR¹

Abstract

Divanü Lügati't-Türk (DLT), which is a cultural treasure of Turkish, shows wideness and prosperity of Turkish vocabulary in 11th century and also puts forward interesting recordings about people and community life, materialistic and moral culture in that century. From this point of view, DLT which was, approximately, written a thousand years ago, is, as a great many researchers agreed, one of the first historical and cultural reference books rather than being the first Turkish dictionary. The life style and understanding life of societies can be seen on languages of societies. DLT has been one of the research subjects in the science of Turkishness nearly for an age. This work is precious in terms of reflecting cultural properties as well as being important in terms of literature. Turkish culture has influenced many cultures and it had been influenced by many cultures in history. Change in the life style of the settled Turks has also been reflected on their culture. Old Turkish society life has developed by having intertwined with social, political, economic and environmental conditions in old periods of Turkish. In this study will be examined data regarding work concept in Divanu Lugati't Türk. It is possible to find every kind of data about social life in the work as it reflects Turkish culture. Our study a screening model been based on document review. Therefore, firstly scanning Divanü Lügati't-Türk line by line, all words, idioms, proverbs, couplets and written-in-verse components reflecting work concept of its age have been indexed and listed in it self.

Key Words: Divanü Lügati't-Türk, vocabulary, the work concept.

Özet

Bir kültür hazinesi olan Divanü Lügati't-Türk (DLT), bir yandan XI. asırda söz varlığının genişliğini ve çeşitliliğini gözler önüne sermekte, bir yandan da o dönemde insan ve toplum yaşamıyla, maddi ve manevi kültürümüzle ilgili, ilgi çekici kayıtlar ortaya koymaktadır. Bu bakımdan zamanımızdan yaklaşık bin yıl önce yazılan DLT, Türkçenin ilk sözlüğü olmaktan öte pek çok araştırmacının teslim ettiği üzere tarihi ve kültürel başvuru kaynaklarımızın da ilklerindedir. Toplumların yaşam biçimleri, dünyayı algılayışları o toplumun dilinde de kendini gösterir. DLT, yaklaşık bir asırdır Türklük biliminin başlıca araştırma konularından biri olmuştur. Bu eser, edebiyat bakımından önemli olduğu kadar kültür özelliklerini yansıtmaları bakımından da değerlidir. Türk kültürü, tarih içinde birçok kültürü etkilemiş ve birçok kültürden de etkilenmiştir. Göçebelikten yerleşik hayata geçen Türklerin yaşam şekillerindeki değişiklik kültürlerine de yansımıştır. Eski Türk sosyal yaşantısı, Türklerin eski dönemlerinin sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel şartlarıyla iç içe gelişmiş, bütün bu unsurlar birbirlerini etkileyip şekillendirmişlerdir. Bu çalışmada, Divanü Lügati't-Türk'te iş kavramına dair veriler incelenecektir. Eser Türk kültürünü yansıttığı için sosyal hayata dair her türlü veriyi bulmak mümkündür. Çalışmamız tarama modelinde olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır. Bu sebeple, önce Divanü Lügati't-Türk satır satır taranarak çağının iş kavramını yansıtan bütün kelime, deyim, atasözü, beyit ve manzum parçalar fişlenmiş; daha sonra elde edilen malzeme, kendi içinde sınıflanıp listelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divanü Lügati't-Türk, söz varlığı, iş kavramı.

¹ adem.aydemir@hotmail.com

Giriş

Karahanlı Türkçesi eserlerinden olan Divanü Lügati't-Türk'ün tercüme yayını 1939 yılında Besim Atalay tarafından yapılmıştır. XI. asırdan bize ulaşan ve Türk dili ve edebiyatının ilk eserlerinden olan DLT'yi Türklük bilimine kazandıran Ali Emiri Efendi'nin bu kitabın kıymetini takdir ederken: “*Bu kitap değil, Türkistan ülkesidir. Türkistan değil, bütün cihandır. Türklük, Türk dili bu kitap sayesinde başka revnak kazanacak.*” dediği söylenir (Tevfikoğlu 1989: 71; Rifat Bilge 1987: 182-189). Bu bakımdan Besim Atalay'ın DLT'yi tercüme ederek Türklük biliminin hizmetine sunması büyük bir hizmettir. DLT, Türk kültür ve medeniyetini araştırma bakımından bir hazine durumundadır. Türklük biliminin temel kaynaklarından olan bu eserle ilgili olarak bu zamana kadar gerek ülkemizde ve gerekse dünyada çeşitli alanlarda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Günşen, konumuzla yakından ilgili olan bir çalışmada “Söz Varlığı Işığında Divânü Lügati't-Türk'te Çağının Türk İktisadî Hayatına Ait İzler” (Günşen 2008: 242-267), Aydemir ise “Divanü Lügati't-Türk'te Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma” (Aydemir 2015: 226-240) konusunu işlemiştir. Bununla beraber bildiğimiz kadarıyla eserde ‘iş kavramı’ ile ilgili veriler müstakil bir çalışmada ele alınmamıştır. Bu sebeple çalışmamızda, Divanü Lügati't-Türk'te ‘iş kavramı’ alanı ile ilgili veriler tespit ve tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

Dil bilimi araştırmalarında yapısı ve anlamının çözümü en zor olan sözcükler bir edebî eserde ancak bir kez kullanılmış olup emsali bulunmayan sözcüklerdir. Yapılan çeşitli sayımlar sonucunda DLT'deki söz varlığı konusunda farklı verilere ulaşılmıştır. Şükrü Haluk Akalın'ın verdiği bilgiye göre, farklı araştırmacılar tarafından eserde tespit edilen sözcük sayısı 7.993, 8.624, 8.783, 9.222 şeklindedir (Akalın 2008: 67). Bu çalışmamızda ele alacağımız organ adlarına ait sözcüklerden bazıları eserin söz varlığında bir kez kullanılmış olan sözcüklerdendir. Bir edebî metinde yalnızca bir kez kullanılmış bu şekilde kelime, terim veya deyimlere dil biliminde ‘hapax legomenon’ (< Yun. hapax ‘bir defa’ + legein ‘söyle-’ fiilinin edilgen biçimi) ‘tek kullanımlık, numunelik’ adı verilmektedir. Biz bu çalışmamızda hapax legomenon, alıntı sözcük ve okunuşu şüpheli kaydı konusunda Sir Gerard Clauson'un VIII.-XIII. asırlar arasındaki döneme ait tarihî Türkçe metinlerin söz varlığını kapsayan ‘An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish’ (EDPT) adlı etimolojik sözlüğünü esas aldık. Clauson, EDPT'nin Ön söz'ünde belirli bir sayı vermemekle beraber XIII. asır öncesine ait sözcüklerin şaşılacak kadar büyük bir bölümünün hapax legomenon olduğunu belirtmektedir. Çift sütun hâlinde 989 sayfa ve 9500 kadar madde başı sözcükten oluşan EDPT'de hapax legomenon olarak verilen sözcük sayısı tespitimize göre 2225 adet olup toplam söz varlığının yaklaşık %25'ine isabet etmektedir.

Yöntem

Bu çalışmamız tarama modelinde olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır. Bu amaçla, önce Divanü Lügati't-Türk satır satır taranarak ‘iş kavramı’ alanı içerisindeki sözcük, deyim ve terimler ile atasözleri ve özdeyişler tespit edilmiş ve bunlar kendi içinde sınıflanıp listelenmiştir. Tespit edilen sözcüklerin morfolojisine ve etimolojisine temas edilmemiş, sadece tasnif yapılmıştır. Bununla beraber, Divanü Lügati't-Türk'te tespit ettiğimiz sözcükler, Sir Gerard Clauson'un etimolojik sözlüğü ile teyit edilmiştir. Çalışmamızda tespit ve tasnif edilen sözcüklerden önemli bir kısmı Divanü Lügati't-Türk'ün söz varlığında ‘hapax legomenon’ olarak tanımlanan sözcüklerdir.

İş Sözcüğü

İş: “İş” (DLT I: 47). İş veya iş sözcüğü Türk dilinin en eski sözcüklerindendir (EDPT: 254). Bu sözcük Türk dilinin hemen bütün şubelerinde aynı manada kullanılmaktadır. İş ködük: “İş güç” (DLT I: 391). Burada ‘iş’ ve ‘ködük’ sözcükleri ‘hendiadyoin’ oluşturmuştur. Türkolog Sir Gerard Clauson sözcüğü ‘küdük’ olarak

okumuştur (EDPT: 702). *İşlûğ küdhüklük er*: “İşi gücü olan adam.” (DLT I: 509). küdhüklük, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 703).

İşin Zamanı

Çerik: “Her şeyin karşısı. Oğuzca. Her şeyin vakti, zamanı” (DLT I: 388; EDPT: 428).

Ogur: “Bir işte imkân ve fırsat. *Bu iş ogurluğ boldı*: Bu iş sırasında ve yerinde oldu.” (DLT I: 53; EDPT: 89).

Tanğ: “Fırsat, sıra, imkân. *Tenğsiz teğirmen turgursa yarağsızda yar barır*: Yaraşmayan yerde, denk olmayan yerde değirmen yaparsa, imkânsız bir sırada yar peyda olur. Bu söz, vaktinden başka bir zamanda bir işi yapan kimse için söylenir.” (DLT III: 355).

Yarağ: “İmkân, fırsat, tav. *İş yarağı*: İşin tavı, işin sırası, fırsatı, imkânı’ denir.” (DLT III: 28; EDPT: 962). *İş yarağında, sart asığında*: “İş tavında, fırsatında, sırasında; tecimen kârında’ (DLT III: 13).

İşin Nitelikleri

Asıglı iş: “Faydalı iş” (DLT I: 147; EDPT: 245).

Bıldır: “İlk çağında işlenen herhangi bir iş” (DLT I: 456; EDPT: 334).

Çalpak iş: “Karışık iş” (DLT I: 470; EDPT: 418).

Çuluman iş: “İçinden çıkılamayan iş, çalpak iş” (DLT I: 448). çulı:ma:n, okunuşu şüpheli, alıntı ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 420).

İkirçkün iş: “Yapılmak veya yapılmamak hususunda tereddüt olan iş.” (DLT III: 419). ~ ikirçgü: (EDPT: 115).

Kenğes iş: “Kolay iş” (DLT III: 364; EDPT: 734).

Ogurluğ iş: “Vaktinde ve yerinde yapılan iş.” (DLT I: 146; EDPT: 93).

Onğ iş: “Kolay iş. ‘onğay’ kelimesinin kısaltılmışıdır.” (DLT I: 41). onğ, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 167). Ayrıca bkz. onça: y, (EDPT: 191).

Samurtuğ iş: “İçinden çıkılamayan karışık iş.” (DLT I: 494). samurtuğ, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 830).

Sarsığ iş: “Zor iş, katı iş” (DLT I: 464; EDPT: 854).

Ters iş: “Güç olan her nesne, her güç işe ‘ters iş’ denir.” (DLT I: 348). ters, alıntı bir veridir (EDPT: 553).

Utunç iş: “Utanılacak iş. Asli ‘hayâ’ anlamına gelen ‘uwut’ sözünden alınmıştır. Oğuzca” (DLT I: 131; III: 448). u:tanç (EDPT: 60).

Uzak iş: “Uzak. Bir iş uzadığında ‘uzak iş’ denir.” (DLT I: 66; EDPT: 283). Uzaklık: “İşte ağırlık” (DLT I: 150). *Bu er ol işiğ uzatgan*: “Bu adam işi daima uzatır.” (DLT I: 154). *Bu işka büte boldı*: “Bu işte zaman geçti.” (DLT III: 217).

Xun iş: “Kaba, faydasız olan iş. *Xun xaran işlama*: Kaba, faydasız iş işleme.” (DLT III: 138). xu:n, okunuşu şüpheli ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 631).

Yubagu iş: “Üzerinde durulması, yapılması gereken iş.” (DLT III: 36). yuba:- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 872).

Yunçı iş: “Çürüklüğünden dolayı ele alınamayacak iş.” (DLT III: 41; EDPT: 945).

Yarağlı iş: “Mümkün olan iş.” (DLT III: 49; EDPT: 964).

Yurbaş iş: “Neresinden çıkılacağı belli olmayan karışık iş.” (DLT I: 459).

Yaşru iş: "Gizli iş." (DLT III: 31). *Bu er ol işın yapurgan:* "Bu adam, işini daima saklayan kişidir." (DLT III: 53).

Yaxşı iş: "Güzel iş" (DLT III: 32; EDPT: 908).

Hizmet Erbabı

Bütün Türk boyları san'atı, işleyen kimsenin sıfatı olduğu zaman isimlerin sonuna 'ç' ve 'س' getirmekte birleşmişlerdir (DLT II: 49).

Agıcı: "İpek kumaşları muhafaza eden kimse, hazinedar" (DLT I: 89, 136; EDPT: 80). Burada ipek kumaştan kasıt para olarak tedavüle sunulan kumaşlardır. Nitekim Uygurlar 'kamdu' adında kumaş paralar çıkarmışlardı. Bu para boyu iki metre kadar, eni bir karış ebatlarında idi. Üzerinde Uygur hakanlarının damgası bulunur ve her yedi yılda bir toplanarak yıkanır ve tamir edilip tekrar damgalanarak tedavüle sunulurdu (DLT I: 418). kamdu, eski bir alıntı ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 626). Suvar oymağı ise eni bir buçuk karış, uzunluğu dört arşın gelen ve adına 'egin' denilen kumaşla alış-veriş ederdi (DLT I: 78; EDPT: 109).

Ayakçı: "Kâseci, çanakçı" (DLT III: 296; EDPT: 271).

Bala: "Bir adamın işlerinde kendisine yardım eden kimse, çirak. Bu, çok kere çiftlik işlerinde kullanılır." (DLT III: 232; EDPT: 332). *Küzegü uzun bolsa eliğ köymes:* "Küskü uzun olsa el yanmaz. Bu sav, oğlu, uşağı çalışarak gönçlük (refah) gören kimse için söylenir." (DLT I: 448).

Biste: "Tüccar yardımcısı, komisyoncu" (DLT III: 71).

Börkçü: "Börkçü" (DLT II: 41; EDPT: 363).

Buşgut: "Çirak, zanaat çırağı" (DLT I: 451) ~ boşgut (boşgot) (EDPT: 379).

Çupan: "Köy büyüğünün -muhtarının- yamağı, kızır." (DLT I: 402). Anlamı şüphelidir (EDPT: 397) ~ çoban, alıntı bir sözcük olduğu yönünde görüşler varsa da hâlen tartışmalıdır. bkz. çolpan (EDPT: 418).

Elbaşı: "Atlara bakan, seyis" (DLT I: 49; EDPT: 122).

Emçi: (DLT I: 38; EDPT: 156).

Etçi: "Kasap" (DLT II: 49; EDPT: 43).

Etmekçi: "Ekmekçi, fırıncı" (DLT II: 49).

Etükçi: "Pabuççu, kavaf" (DLT II: 49). etükçi: (edükçi:) (EDPT: 53).

Koldaş: "Büyüklerin uşakları" (DLT I: 461; EDPT: 619).

Koruğçı: "Korucu, bir koruyu koruyucu" (DLT III: 242; EDPT: 656).

Maraz: "Ücretle çalışan adam, ırgat. Argu ve Yağma dillerince 'xıyar mazar' demir." (DLT I: 411). maraz, alıntı ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 772). Sertkaya, bu sözcüğün Sogdça kökenli bir sözcük olduğunu belirtmektedir (Sertkaya 2009: 35).

Otacı: "Doktor, hekim" (DLT I: 35). ota:çı (EDPT: 44).

Salçı: "Aşçı, mutfakta bulunan kimse" (DLT III: 442). sa:lçı (EDPT: 825).

Sart ~ tecimen: "Tüccar" (DLT I: 342). Alıntı bir sözcüktür (EDPT: 846).

Satguçı: "Satıcı" (DLT II: 296). satğu:çı ~ satığçı (EDPT: 801).

Tafarçı: "Yük taşıyan, yük taşıyıcı" (DLT III: 149). tava:rçı: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 445).

Tarığçı: "Çiftçi, ekici" (DLT II: 242; EDPT: 541).

Temürçi: "Demirci" (DLT III: 268). temirçi: (d-) (EDPT: 509).

Terçi: "Ücretle çalışan" (DLT I: 417; EDPT: 534).

Timci: "Şarap satan, meyhaneci" (DLT III: 136). ti:mçi: (EDPT: 503).

Turbı: "Uyuntu, yardımcı, yaver." (DLT I: 415). torpı, anlamı tartışmalı ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 533). *Öküz adhakı bolğınça buzağı başı bolsa yeg:* "Öküz ayağı olacağına, buzağı başı olmak daha iyidir: "Bu söz, 'başlı başına bulunmak, başkasına uyuntu olmaktan yeğdir' diyecek yerde kullanılır." (DLT I: 59).

Er tuşgutlandı: "Adam çömez, çırak sahibi oldu." (DLT II: 270).

Udhmak: "Uyan, çırak, şakirt" (DLT I: 99). u:d-mak: "Follower, servant" (EDPT: 60).

Ügitçi: "Un öğüten kimse, değirmenci" (DLT I: 51; EDPT: 103).

Yalwıçı: "Büyücü, sihirbaz" (DLT III: 33). yélvi:çi, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 921).

Yatçı: "Şaman" (DLT III: 307). ya:tçı: (ya:dçı:) (EDPT: 886).

Yıragu: "Çalgıcı, çağırıcı, şarkıcı" (DLT III: 36; EDPT: 963).

Yigçi: "Terzi" (DLT III: 216). yi:çi: (EDPT: 882).

Yugçı: "Yuyucu, yıkayıcı. Yuyucu, tavlama için elbiseye su püskürttü" (DLT II: 171). yuğuçı: (yuğu:çı:) hapax legomenon bir veridir (EDPT: 899).

İş Hususunda Şanslı Olanlar

Kıw: "Baht, talih" (DLT I: 332; EDPT: 579).

Kut: "Kutluluk, devlet" (DLT I: 320; EDPT: 594).

Er kutattı: "Adam kutlu oldu. Adam baht ve devlet sahibi oldu." (DLT II: 299; EDPT: 597).

"Kut kuwiğ bérse idhim kulnğa

Künde ışı yükseben yokar agar"

"Tanrım bir kuluna kutluluk ve ululuk verirse her gün onun işi yükselir." (DLT I: 320).

Kutluğka koşa yagar: "Kutluya çift yağar. Talihliye arzu ettiği çift verilir." (DLT III: 60; EDPT: 671).

İş Hususunda Şanssız Olanlar

Kutsuz: "İşleri ters giden adam" (DLT I: 457; EDPT: 606).

Er işi yunçardı: "Adamın işi kötüleşti." (DLT III: 98).

Kutsuz kudhuğka kirse kum yagar: "Uğursuz, kuyuya girse kum yağar, kuyu kurur." (DLT I: 458).

Kowı er kuduğka kirse yél alır: "Kadersiz adam kuyuya girse yel alır. Talihsiz kimse kuyuya girse onu yel, kuyudan çıkarır, sonra sıkıntı çektirir." (DLT III: 226).

Süsegen udhka Tenğri münğüz bérmes: "Süsegen, çok süsen öküze Allah boynuz vermez. Bu sav, bir işi yapmak isteyip te yapamayan kimse için söylenir ki, adam o işi yapsaydı, halka fenalık edecekti." (DLT III: 364).

İşlere Hazırlıklı Olmak Gerekir

Anukluk: "İşe hazırlanma" (DLT I: 150; EDPT: 183). *Bu er ol işiğ anutgan:* "Bu adam daima işlere hazırlıklıdır." (DLT I: 156). anut-: (EDPT: 179).

Udhugluk: “İşlere karşı uyanıklık” (DLT I: 149).

Egir bolsa er ölmes: “Bir adamın yanında egir denen ilâçtan (karın ağrısına iyi gelen ve egir denen ilâç) bulunursa ölmez. Çünkü karın ağrısına tutulan adam onu yerse kurtulur. Bu söz, ihtiyaç baş göstermeden önce hazırlanmanın gerekli olduğunu bildirmek için söylenir.” (DLT I: 54).

İzlik bolsa er ölmes, içlik bolsa at yağrmas: Çarık olsa adam ölmez; keçe olsa at yağır olmaz. Bu söz, işlerde sonunu düşünerek yürümek için söylenir.” (DLT I: 104).

Kedhüklüg ölimes, küfeçliğ kürimes: “Kepeneği olan kimse ıslanmaz, gemli at haşarılanmaz, eşinmez. Kepeneği olan kimse yağmurdan ıslanmaz, onunla korunur; gem, damaklı gem olursa at eşinmez ve haşarılık edemez. Bu söz, işlerde hazırlıklı olmak için söylenir.” (DLT III: 256).

Tolum anutsa kulun bolur, tolum unutsa bulun bolur: “Silâh hazırlayan tay da bulur, silâhı unutan tutsak olur. Bu söz, her işte hazır bulunmayı emreder.” (DLT I: 215).

Anunğ eligi işka yuşıldı: “Onun eli işe yapıştı, eli işe udumlaştı.” (DLT III: 79).

Bu işi ağnar seziktim: “Bu işi ondan sezdim.” (DLT II: 117).

Ol manğa iş biltürdi: “O, bana iş öğretti.” (DLT II: 176, 202).

Ol ogulnu taşlattı: “O, oğlunu dışarıda pişsin olgunlaşsın diye gurbete yolladı.” (DLT II: 343). *Evdeki buzağı öküz bolmas*: “Ev buzağı öküz olmaz. Bu söz, şerefle faziletle yükseldiği halde hısımlarının hâlâ çocuk saydığı kimse için söylenir.” (DLT I: 446). *Taş yer anı katurdı*: “Taşra yer (gurbet) onu pişirdi, olgunlaştırdı.” (DLT II: 74).

Oğlın işka tıgrattı: “Çocuğunu işe sıkıştırdı. Oğlunu işe sıkıştırdı, onu işlerde becerikli, tığrak yaptı.” (DLT II: 330).

Ol oğlın ıšta çıgrttı: “Adam oğlunu işte pişirdi.” (DLT II: 333).

Elinden İyi İş Gelecek Kişiler

Buşulgan: “Eli işe yatkın kişi. *Bu er ol eligi işka buşulgan*: Bu adamın eli işte yeğnidir, iş hususunda eli yatkındır.” (DLT III: 53). Bu sözün aslı herhalde ‘*yuşulğa:n*’ olmalıdır (EDPT: 382).

Erik er: “İşlerinde becerikli, yürekli adam.” (DLT I: 70). iri:g: “Tough, hard” (EDPT: 222).

Ewürgen tewürgen: “*Bu er ol işiğ ewürgen tewürgen*: Bu adam her zaman işleri evirir, çevirir.” (DLT I: 157; EDPT: 14).

Keçürgen: “Azimli ve becerikli adam.” (DLT I: 485). *Bu er ol telim iş keçürgen*: “Bu, her zaman işini evirip çeviren, güç işleri başaran adamdır. Bunun gibi ‘*ewürgen tewürgen*’ dahi denir.” (DLT I: 521; EDPT: 698).

Kekmek er: “İşler kendisini pişirmiş, başından geçen birçok sıkıntılar yüzünden pekleşmiş kişi; pişkin adam. Aslı ‘*kek*’tir; ‘*kek*’ zahmet, sıkıntı anlamındadır. Bu, sıfattır. Bu çeşit sıfatlar kuraldan dıştır; doğrusu ‘*kekmen*’dir.” (DLT I: 479). Kek: “Sıkıntı, mihnet, zahmet” (DLT II: 283).

Kılğan: “*Ol iş kılğan ol*: O, çok iş yapan adamdır.” (DLT I: 470; EDPT: 616).

Sak er: “İşte uyanık ve zeyrek kimse” (DLT I: 333). Saklık: “İşte uyanıklık” (DLT I: 471; EDPT: 803).

Sıdrım: “Sıdrım. Oğuzca. *Sıdrım işliğ er*: İşlediği işi bitiren, başkasına bırakmayan adam.” (DLT I: 485; EDPT: 802).

Tegürgen: “*Bu er ol ışığ adhakka tegürgen*: Bu, işi ayağına değiren sonuna kadar götüren adamdır.” (DLT I: 522).

Uz kişi: “Eli uz, eli işe yaraşıklı, udumlu kişi.” (DLT I: 46). *Er uzlandı*: “Adam usta oldu. Adam sanatında ustalık ve güzellik gösterdi.” (DLT I: 297). *Anunğ eligi işka işildi*: “Onun eli işe yattı.” (DLT I: 198). u:z (EDPT: 277).

Yetik er: “İşlerinde becerikli kimse, güç işleri başaran.” (DLT III: 18).

Elinden İyi İş Gelmeyenler veya İşe Yanaşmayanlar

Aruk er: “Arık adam, yorgun adam.” (DLT I: 66; EDPT: 214).

Awıçga: “Kocamış kişi” (DLT I: 143). avıçğa (EDPT: 6).

Çanaç: “Kendisini düzdüren, korkak, iş göremeyen, gevşek.” (DLT I: 358). çanaç, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 425). Sertkaya, bu sözcüğün Toharca kökenli bir sözcük olduğunu belirtmektedir (Sertkaya 2009: 33).

Endik er: “Budala adam. *Endik ewlikni ağırlar*. Şaşkın konuk ev sahibini ağırlar.” (DLT I: 105). endik: “Simple-minded, stupid” (EDPT: 177).

Esrük: “Sarhoş” (DLT I: 105; EDPT: 250).

Karı er: “İhtiyar adam. *Karı er mundı*: İhtiyar adam saçmaladı.” (DLT II: 30). *Arslan karısa sıçgan ötin ködhezür*: “Arslan kocalırsa yakalamak için fare deliğini bekler. Bu söz, yaşlı bir adamın büyük işlere gücü yetmeyerek küçük şeylere razı olması zamanında söylenir.” (DLT III: 263; EDPT: 644).

Karızan: “Çok kocamış kişi” (DLT I: 448). karı:za:n, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 665). *Er yétsikti*: “Adam çok yaşlandı, iyice kocadı.” (DLT III: 106). yetsik-(yétsik-) (EDPT: 894).

Munduz: “Ahmak, budala, şaşkın” (DLT I: 458; EDPT: 768). *Nece munduz erse eş eygü, nece eğri erse yol eygü*: “Ne kadar aptal olsa da eş iyidir, ne kadar eğri, uzun olsa da yol iyidir. Arkadaş şaşkın olsa da iyidir, yolsuz, başımı alıp gitmektense yol eğri olsa da yine iyidir. Çünkü yolsuz, çok kere dileğe varılmaz.” (DLT I: 458).

Oldrum: “Kötürüm, yatalak, oturum.” (DLT III: 412; EDPT: 132).

Ölüt er: “Kuvvetten düşmüş yaşlı kimse.” (DLT I: 52). ölüt ~ (ölöt) (EDPT: 130).

Sırıçga er: “Gevşek ve tembel adam.” (DLT I: 489; EDPT: 846).

Sibiz kişi: “Sakar ve dalgın kimse.” (DLT I: 406).

Şel şül eligliğ: “Udumsuz, eli yöntemsiz kişi.” (DLT I: 336). şal şul (EDPT: 868).

Telü: “Ahmak. Oğuzca.” (DLT III: 232) ~ telwe: “Deli” (DLT I: 426). telü: ~ télve: (d-) (EDPT: 493).

Tezgek er: “İşten ve işe benzer şeylerden kaçan, çekingen adam.” (DLT II: 289). tezge:k, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 574).

Tın kişi: “Dinmiş adam, bir işle uğraşmayan haylaz kişi.” (DLT III: 138; EDPT: 512).

Turlak: “İhtiyarlığından zayıflamış kişi” (DLT I: 467). turla:k: “Emaciated and the like” (EDPT: 546).

Tüşük kişi: “İşten, güçten kalan, haylaz.” (DLT I: 387). түşük (d-) (EDPT: 563).

Unğamuk er: “Salak adam” (DLT I: 162).

Usal kişi: “İş bilmeyen kimse, gafil” (DLT I: 122). osa:l (EDPT: 247).

Usayuk er: “Gafil adam.” (DLT I: 160). osa:yuk ~ osa:ñuk 249 (EDPT: 249).

Yalgu: "Ahmak, beyinsiz adam. Oğuzca." (DLT III: 33). yalğu:- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 925).

Yanılğan er: "Yanılan adam. Herhangi bir şeyi unutan, yanılan adam" (DLT III: 388; EDPT: 951).

Yaşlığ er: "Yaşlı adam" (DLT III: 42). ya:şlığ (EDPT: 978).

Yayılgan kişi: "Bir kararda durmayan, bir işte sebat etmeyen kimse." (DLT III: 55; EDPT: 981).

Yunçığ er: "Zayıf, cılız, arık hali fena adam." (DLT III: 41; EDPT: 945).

Gelir ve Ücret

Bért: "Efendisinin köleden her sene aldığı vergi." (DLT I: 341; EDPT: 358).

Buluş: "Kişinin yaptığı işten kazancı." (DLT I: 367; EDPT: 345).

Kiriş: "Bir adamın akarlarından olan geliri" (DLT I: 370; EDPT: 747).

Mançu: "Sanat sahibine verilen ücret; başka ücrete denilmez." (DLT I: 418). Okunuşu şüpheli ve alıntı bir sözcüktür (EDPT: 767).

Ter: "Ücret, çalışana verilen para. Bu sözden alınarak ırgata 'terçi' denir." (DLT III: 148; EDPT: 534).

Ürüng: "Arbağcıya, efsuncuya verilen para" (DLT I: 134). ürüng (EDPT: 233).

Yolkuş-: "Kâr, fayda sağlamak. *Olar bir ekindin neng yolkuşdı*: Onlar birbirinden fayda, kâr elde ettiler." (DLT III: 103). yolkuş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 927).

Kâr - Zarar

Asığ: "Kazanç, fayda" (DLT I: 64; EDPT: 244).

Çıkış: "Menfaat, çıkar. *Ol işta çıkış yok*: O işte çıkar yok." (DLT I: 368; EDPT: 412).

Çür: "Menfaat" (DLT I: 323). çür, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 428). Sertkaya, bu sözcüğün Toharca kökenli bir sözcük olduğunu belirtmektedir (Sertkaya 2009: 19).

Kazganç: "Kazanç" (DLT III: 386; EDPT: 682).

Kor: "Zarar, ziyan. *Er kor kıldı*: Adam ziyan etti." (DLT III: 122; EDPT: 641).

Ötki: "Bedel, karşılık. Çiğilce" (DLT I: 128; EDPT: 51).

Yanut: "Karşılık, bedel, ivaz" (DLT III: 8; EDPT: 94).

Yas: "Zarar, ziyan" (DLT III: 159; EDPT: 973).

İşlerde Danışmak ve Tedbirli olmak Gerekir

Kenğeş: "İşlerde danışma, görüşme, düşünme, müşavere." (DLT III: 365). *kè:reş*: (EDPT: 734).

Kenğemek: "Danışmak, görüşmek, tedbir etmek." (DLT III: 396; EDPT: 734).

Kenğeşmek: "Karşılıklı danışmak, tedbir etmek." (DLT III: 394; EDPT: 734).

Têrnək: "Dernek; ulusun, işlerini konuşmak için toplandıkları yer." (DLT I: 477; EDPT: 551).

Kinğ ton opramas, kenğeşliğ biliğ artamas: "Geniş elbise yıpranmaz, danışıklı iş bozuk olmaz." (DLT III: 358; EDPT: 734).

Kenğeşliğ biliğ üdhreşür, kenğeşsiz biliğ obraşur: "Danışıklı bilgi güzelleşir, danışıksız bilgi yıprar." (DLT I: 232). *kenğeşsiz*: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 734).

Küz keligi yazın belgürür: “Güzün gelişi yazdan bellidir. Bu söz, önceden sonu belli olan iş hakkında söylenir.” (DLT II: 172; III: 160).

Er ışda boşlaglandı: “Adam işte kızdı öğüt tutmadı. *Boşlaglansa boksuklanur.* Kızan adamın eli boynuna bağlanır. Bu söz yalnız kendi fikrinde hareket etmek isteyen kimse için kullanılır.” (DLT II: 272).

Bu işiğ olar kamuğ onaşdılar: “Onların hepsi bu işte uyuştular, kabullendiler.” (DLT I: 190).

Ol manğa işendi: “O, bana inandı, bir işte bana güvendi.” (DLT I: 202).

Sabanda sandırış bolsa örtkünde irteş bolmas: “Tarla ekilip sürülürken kavga olursa, harman zamanında gürültü olmaz. Bu söz, sonunda kavga çıkmaması için işin önünden sağlam tutmakla emrolunan kişiye söylenir.” (DLT I: 402; II: 214; III: 416).

Sınamasa arşıkar, sakınmasa utsukar: “İnsan sınamasa aldanır, sakınmasa yutulur. Bu söz, bir şey sınanmasa adam aldatılır, bir işin başlangıcında düşünülmezse kaybedilir yerinde kullanılır.” (DLT I: 242).

Yurt küçük bolsa anğut bedük ur: “Delik küçük olsa da tıpayı büyük vur. Bu sav, halka küçük bir işi büyük göster diye emrolunan kişi için söylenir.” (DLT I: 93).

Uygur yıgaç uzun kes, temür kısqa kes: “Uygur ağacı uzun, demiri kısa kes. Ağacı uzun kes, demiri kısa kes çünkü demir uzatılabilir. (DLT II: 11).

Sözenğri kişi: “Saçma sapan söyleyen, kimse.” (DLT III: 389).

“Kıçık bulup yağını yergü emes

Edhgermedhip kodhsa anı elni kunar”

“Düşmanı küçük bulup yermemeli, hakir görmemeli; sakınmayarak onu bırakırsa, o, vilâyetini alır.” (DLT II: 29).

Bazı işlerdeki güçlük ve yüksek risk işin doğasındandır. *It ısırmas, at tepmes teme:* “İt ısırmas, at tepmez deme. Çünkü onların yaradılışı o yoldadır.” (DLT I: 178). Ancak gereksiz yere tehlikeli bir işle meşgul olmak akıllıca bir uğraşı değildir. Nitekim; *Öldeçi sıçgan muş taşakı kaşır:* “Ölecek sıçan kedi taşığı kaşır. Bu söz, ancak telef ve tehlikeli bir işle ilgilenen kimse için söylenir.” (DLT I: 438; III: 267).

İlenç: “Bozukluğu meydana çıkan bir işte yol gösteren kişiyi kınayış.” (DLT I: 133; III: 450). Ol ağnar ilendi: “O, onu, işine güvendiği ve güvendiği gibi çıkmadığı için ayıpladı.” (DLT I: 204).

İnsanlar Kabiliyetini ve Haddini bilmelidir

Yağlık: “İşte, sözde, bunun gibi şeylerde yapılan yanlışlık.” (DLT III: 385; EDPT: 930).

Öz kartıñ kartar: “Sen kendi yararı iyileştir. Bu söz ile haddini aşma demek istenir.” (DLT II: 248).

Aşıç ayur túbüm altun. Kamıç ayur men kayda men: “Tencere der: dibim altın, kepeç der: ben neredeyim. Bu söz kendinin kim olduğunu tanıyanların yanında kasılan kimse için söylenir.” (DLT I: 52).

Alın arslan tutar, küçün kösgük tutmas: “Hile ile arslan tutulur, güç ile korkuluk tutulmaz. Bu söz, işlerinde güzel çare bulmakla ve zorluğu bırakmak ile emrolunan kişiye söylenir.” (DLT I: 81; II: 289; III: 412).

At teküzligi ay bolmas: “At akıtması ay olmaz. Atın alnındaki akıtma, ay yerini tutmaz. Bu söz, büyük bir işin yerine küçük bir işi koymak için çalışıldığı zaman söylenir.” (DLT I: 507).

Karga kazı yansılasa budu sınar: “Karga uçuşta ve kuvvette kazı taklit etmek istese ayağı kırılır. Bu söz, bir kimseye, kendi haddini aşmaması için söylenir.” (DLT I: 254).

Kız birle küreşme, kısrak birle yarışma: “Kızla güreşme, kısrakla yarışma. Kızla güreşme, çünkü kızlar kuvvetli olur, seni alt eder; kısrakla yarışma, kısrak attan daha çevik, daha sıçrayışlı olduğundan seni yener.” (DLT I: 474).

Köni barır keyikniñ közinde adhın başı yok: “Düz giden geyiğin gözünden başka yarası yok. Bu söz, ağır işe atılıp da herkes tarafından kınanan kimse için söylenir.” (DLT III: 152).

Kül ürkünçe küz ürse yık: “Küle üfleyeceğine köze üflese yeğdir. Bu söz küçük işleri bırakarak büyük işler yapmakla emrolunan adam için söylenir.” (DLT I: 337).

Neçe yitik biçek erse öz sapın yonumas: “Bıçak ne kadar keskin olsa da kendi sapını yontmaz. Bu söz, kendi işini beceremeyip te başkalarının işini görüvermeye yeltenen kimse için söylenir.” (DLT I: 384).

Oğlak yiliksiz, oğlan biligsiz: “Oğlakta ilik yok, çocukta bilgi yok.” (DLT I: 119). *Oğlan ışı ış bolmas, oğlak münğüzi sap bolmas:* “Çocukların işi iş olmaz, oğlak boynuzundan sap olmaz.” (DLT III: 145).

Sundılaç ışı ermes örtkün tepmek: “Harman döğmek çayır kuşunun işi değildir. Bu söz, kuvvetli kişinin işini yapmak isteyerek gücü yetmeyen arık için kullanılır.” (DLT I: 526).

Yılan kendü egrisin bilmes tewi boynun egri ter: “Yılan kendi eğriliğini bilmez, deveye ‘boynun eğri der.’ Bu söz, kendisinde bulunan bir şeyle başkasını kınayan kimse için denir.” (DLT I: 127).

Er urıladı: “Adam kendisini övdü ve övmekte ileri gitti.” (DLT I: 309).

Güngüçi üminde artatur: “Kendisini öven donunu kirletir. Şöyle ki sınıdığı zaman bir şey yapamayan ve önce öğünen kimse utanır, donuna pisler. Bu söz, kendisini övmeyi bırakmakla emrolunan kimse hakkında söylenir.” (DLT I: 203).

Neçe yitik biçek erse öz sapın yonumas: “Bıçak ne kadar keskin olsa da kendi sapını yontmaz. Bu söz, kendi işini beceremeyip te başkalarının işini görüvermeye yeltenen kimse için söylenir.” (DLT I: 384).

Teşük suwda belgürer: “Yarık suda belli olur. Bu söz, bir iş yaptığında öğünen kimseye, işin iyiliği, kötülüğü meydana çıktığında belli olur, diye söylenir.” (DLT I: 387).

Yogurkanda artuk adhak kösülse üşiyür: “Yorgandan fazla ayak uzatılırsa ayak üşür. Bu söz, haddini geçmemekle emrolunan kimse hakkında söylenir.” (DLT II: 137).

Bazı İşlerin Ortak Yapılması Gerekir

Yalñus kaz ötmes: “Bir tek kaz ötmez. Bu say, işlerinde başkalarından yardımlaşmakla emrolunan kişi için söylenir.” (DLT III: 384).

İşleşmek: “İş yapmakta yardımlaşmak.” (DLT I: 240; EDPT: 263). *Yüwmek:* “Bir şeyde yardımlaşmak.” (DLT III: 172). Birçok kimselerin iş için toplanıp elbirliği içinde yapması anlamındaki ‘imece ~ meci’ sözcüğünün aidiyeti hususunda çeşitli görüşler varsa da bunun öz Türkçe olduğunda şüphe yoktur (Eren 1974: 545-549). Bunun gibi Türkçede ‘yardım’ ve ‘yardımlaş-’ sözlerinin de öz Türkçe olduğundan şüphe yoktur (Öner 2008-II: 69-75).

Kişiler ısta birbirige iğşdiler: “Adamlar, iş hususunda birbirlerine arka oldular.” (DLT I: 187).

Kişiler ışka ewişdi: “Herkes işe koştu.” (DLT I: 186).

- Ol kişiler ol yumutgan:* “O, adamlar daima bir işte toplanırlar.” (DLT III: 53).
- Olar işka kumuşdı:* “Onlar işe koyuldular. Onlar iş için neşe içinde harekete geçtiler.” (DLT II: 111).
- Yigitler işka kınışdı:* “Yigitler istekle işe koyuldular.” (DLT II: 113).
- Bu işda boy emgeşti:* “Halk birbiri yüzünden, bu işte yoruldu.” (DLT I: 238).
- Ol manğa iş kılışdı:* “O, bana iş yapmakta yardım etti.” (DLT II: 109).
- Kişiler bu işğ tanğlaşdı:* “Halk bu işe şaştı, taaccüp etti.” (DLT III: 398).
- Meniñ işım edhgülügün etilgen ol:* Benim işim daima iyiliğe yüz tutmaktır.” (DLT I: 158).
- Ol meni bu işta sınattı:* “O, beni bu işte tecrübe ettirdi, sınattı.” (DLT II: 312).
- Ol meniñ birle işka kirişdı:* “O, benimle işe girişti.” (DLT II: 99).
- Ol meniñ birle işteşdı:* “O, benimle işte yarış etti.” (DLT I: 240).
- Olar bir birge iş koduşdı:* “Onlar birbirlerine iş bıraktı, güvendi.” (DLT II: 94).
- Olar bu işğ kamuğ tepleşdiler:* “Onlar, bu işte hepsi razı oldular.” (DLT II: 206).
- Ol meni bu işka tepzettı:* “O, beni bu işte haset ettirdi.” (DLT II: 335).
- Olar bu işğ ukuştılar:* “Onlar bu işi anladılar.” (DLT I: 186).
- Tapış:* “İki adam işlerini birbirlerine tapşırma, vekilleşme.” (DLT I: 367; EDPT: 446).
- Çatpa:* “Köy muhtarının ırmak, çeşme sularının yollarını kazmaya gitmeyen kimselerden aldığı tutu. Çiğilce.” (DLT I: 416). *çatı:ba:* hapax legomenon bir veridir (EDPT: 402).
- Kezik:* “İşte nöbet, gezek” (DLT I: 391; EDPT: 758). *Sap:* “Bir söze verilecek cevapta sıra, yanıt. Değirmende tahıl öğütmekte, toprak sulamakta sıra, gezek için de böyle denir. Tahıl öğütmekte ve başka şeylerde ‘seniñ sap keldi: Senin sıran, seniñ nöbetin, seniñ gezeğin geldi’ demektir.” (DLT III: 145; EDPT: 782). *Kezek ~ Keşik* sözü ve *keşik* geleneği hakkında müstakil araştırmalar yapılmıştır (Gömeç 2002; 2003: 312-317; 2004: 119-123).
- Lüçnüt:* “İmece; buğday ve buğdaya benzer şeyleri temizlemekte, köylülerin yardımlaşması. Bu, ara sıra köylülerin birbirlerine bir köle veya bir hayvan göndererek harman döğmek için yaptıkları yardımdır. Kençekçe.” (DLT I: 451). *Lüçnüt ~ luçn.t,* okunuşu şüpheli, alıntı ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 763).
- Rapçat:* “Angarya. Beyin, halkın gölüklerini alıp üzerine parasız olarak yük yükletmesi gibi. Kençekçe.” (DLT I: 451). *Rapçat:* Okunuşu şüpheli, alıntı ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 780). Clauson bu sözcük konusunda ayrıca şu açıklamayı getirmiştir: “Kâşgarlı tarafından tespit edilen *r* ön sesli tek sözcük, Hint-Avrupa dilindin olduğu apaçık belli olan ve Rusça ‘*pağoma/ iş*’ ile aynı kökten gelen Kençekçe ‘*rabçat/ angarya*’ sözcüğüdür.” (Clauson 1997: 113).
- Arıtışmak:* “Temizlemekte yardımlaşmak.” (DLT II: 322; EDPT: 213).
- Bıçışmak:* “Bıçmekte ve kesmekte yardımlaşmak.” (DLT II: 91, 92). *bıçış-* hapax legomenon bir veridir (EDPT: 296).
- Bogruşmak:* “Ağaç yontmakta yardımlaşmak.” (DLT II: 203; EDPT: 318). *bogruş ~ buğruş-* hapax legomenon bir veridir (EDPT: 318).
- Bügüşmek:* “Su bügemekte yardımlaşmak.” (DLT II: 105; EDPT: 329).
- Büküşmek:* “Bükmekte yardımlaşmak.” (DLT II: 105; EDPT: 329).

- Çermeşmek: “Bükmekte yardımlaşmak.” (DLT II: 210; EDPT: 430).
- Çıkışmak: “Çıkarmakta yardımlaşmak.” (DLT II: 209). çıkış- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 411).
- Ekişmek: “Ekmekte yardımlaşmak.” (DLT I: 187). ekiş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 119).
- Elgeşmek: “Elemekte yardımlaşmak.” (DLT I: 238). elgeş- (EDPT: 143).
- Esişmek: “İp ve benzeri şeyleri (çekmek, germek ve uzatmakta) yardımlaşmak.” (DLT I: 185). Esiş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 253).
- Eşişmek: “Toprak eşmekte yardımlaşmak.” (DLT I: 185; EDPT: -).
- Irgaşmak: “Irgalamakta yardımlaşmak.” (DLT II: 322; EDPT: 218).
- Kazışmak: “Kazmakta yardımlaşmak.” (DLT II: 100; EDPT: 685).
- Kesişmek: “Kesmekte yardımlaşmak.” (DLT II: 101; EDPT: 752).
- Kırışmak: “Kırmakta yardımlaşmak.” (DLT II: 221). kırış- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 656).
- Sağışmak: “Sağmakta yardımlaşmak.” (DLT II: 101). sağış- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 817).
- Sawruşmak: “Savurmakta yardımlaşmak.” (DLT II: 212, 213). sawruş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 792).
- Soyuşmak: “Bir şeyi soymakta yardımlaşmak.” (DLT III: 188). soyuş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 860).
- Söküşmek: “Sökmekte ve yıkmakta yardımlaşmak.” (DLT II: 90, 107; EDPT: 823).
- Suwaşmak: “Sıvamakta yardımlaşmak.” (DLT II: 102). suwaş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 793).
- Suwgarışmak: “Sulamakta yardımlaşmak.” (DLT II: 201). suwgarış- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 787). Kaynaktan suyu dağıtan adama, su beyine ise ‘tudhun’ (DLT I: 400; III: 171; EDPT: 457) denirdi.
- Sürtüşmek: “Sürmek ve sürtmekte yardımlaşmak.” (DLT II: 210, 211; EDPT: 847).
- Terişmek: “Toplanmak, toplamakta ve dermekte yardımlaşmak.” (DLT I: 107; II: 95, 96). tēriş- (d-) (EDPT: 554).
- Tikişmek: “Dikmekte yardımlaşmak.” (DLT II: 106, 113; EDPT: 487).
- Tilişmek: “Dilmekte yardımlaşmak.” (DLT II: 108). tiliş- (d-) (EDPT: 502).
- Titişmek: “Ditmekte yardımlaşmak.” (DLT II: 89 EDPT: -).
- Tograşmak: “Doğramakta yardımlaşmak.” (DLT II: 211, 212). toğraş- (d-) (EDPT: 473).
- Tomruşmak: “Tomruk yapmakta yardımlaşmak.” (DLT II: 213; EDPT: 509). tomruş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 509).
- Törpüşmek: “Törpülemekte yardımlaşmak.” (DLT II: 204). törpüş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 533).
- Tüzüşmek: “Düzlemekte yardımlaşmak.” (DLT II: 99). tüzüş- (d-) (EDPT: 577).
- Üzüşmek: “Üzüm toplamakta yardımlaşmak; ip ve benzeri şeyleri kesmekte ve üzmekte yardımlaşmak.” (DLT I: 184; EDPT: 290).

Yadıışmak: "Yaymakta yardımlaşmak." (DLT III: 70). yadıış- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 894).

Yamlaşmak: "Süpürmekte yardımlaşmak." (DLT III: 105). yamlaş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 937).

Yapruşmak: "Yer düzlemede yardımlaşmak." (DLT III: 101: 879). yapruş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 879).

Yemrüşmek: "Ağaç sökmekte yardımlaşmak." (DLT III: 103; EDPT: 937).

Yığıışmak: "Yığıışmak, yığıımakta yardımlaşmak." (DLT III: 73; EDPT: 909).

Yıkışmak: "Yıkmakta yardımlaşmak." (DLT III: 74; EDPT: 909).

Yogruşmak: "Yoğruşmak, yoğrulmak, yoğurmada yardımlaşmak." (DLT II: 122; III: 102). yuğruş- (EDPT: 906).

Yonuş: "Yontmakta yardımlaşmak." (DLT III: 75). yonuş- hapax legomenon bir veridir (EDPT: 953).

Bazı İşlerin Görülmesi İçin Rüşvet Vermek Gerekir

Urunç: "Rüvet, gevik" (DLT I: 132) ~ orunç: "Rüşvet" (DLT III: 449). urunç: "Bribe" (EDPT: 234).

Kalın bulutığ tüpi sürer karağku ışığ urunç açar: "Bulut yel, rüşvet, el açar. Kara bulutlar gökyüzünü kapattığı zaman onu rüzgar dağıtır, hükümet kapıları da rüşvetle açılır." (DLT I: 354; III: 217, 234).

Tamu kapuğın açar tawar: "Cehennem kapısını mal açar. Rüşvet, cehennem kapısını açar; nasıl olur da başka kapıyı açmaz. Bu işinin görülmesi için rüşvet vermekle emrolunan kişi için söylenir." (DLT I: 234).

Bazı İşlerin Görülmesi İçin Parayı Sakınmamak Gerekir

Kuruk kaşuk agızka yaramas, kuruğ söz kulakka kakışmas: "Kuru kaşık ağza yakışmaz, kuru söz kulağa yakışmaz. Bu söz birisinden bitecek işi olanın, ona bir fayda göstermesi için söylenir." (DLT I: 338).

Kümüş künge ursa altun adhakin kelir: "Gümüş güneşe konsa altın ayağıyla gelir. Bu söz, işlerinin görülmesi için parayı esirgememekle emrolunan kişi hakkında söylenir." (DLT I: 165).

Bazı İşlerde Aceleci Olmamak Gerekir

Eweklik: "İşlerde ivme, acelecilik" (DLT I: 153; EDPT: 9). *Işke éwildi:* "İşe ivildi, acele edildi." (DLT I: 271). *Er éwse di:* "Adam ivmek, acele etmek istedi." (DLT I: 277). *Esende éwek yok:* "Esenlikte ivme yoktur. Bu sav, işlerinde ivmemeyi bildirmek için kullanılır." (DLT I: 77). *Evek siğek sütge tüşer:* "Acele eden sinek süte düşer. Bu söz işlerinde aceleyi terk ile emrolunan kişi için söylenir." (DLT I: 13). *Ewek ewge tegmes:* "Acele eden eve ermez. O, yürüyüşte koşar, atını yorar, yardımsız olarak boynu buruk kalır. Bu söz, işlerde yavaşlıkla emrolunan kimse için kullanılır." (DLT II: 19).

"Tegme ewet ışka körüp turgul ala

Çakmak çakıp ewse kalı udhınur yula"

"İşi görerek acele etme, sakın dur: çakmak çakarken acele eden kimse kandili söndürür." (DLT III: 26).

Buşmasar boz kuş tutar, ewmeser ürünğ kuş tutar: "Adam, işinde sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar. Adam, işinde sıkılmazsa av avladığında beyaz

doğan avlar, acele etmezse doğanların en güzelini avlar. Bu söz, dileğine ermek için işinde acele etmemekle emrolunan kişi için söylenir.” (DLT II: 12).

Bir karga birle kış kelmes: “Bir karga ile kış gelmez. Bu söz, kendisine yardım edecek arkadaşının gelmesi için, işlerinde ağır olmakla emredilen kimse hakkında söylenir.” (DLT II: 26).

Suv körmekince etük tartma: “Su görmedikçe pabuç çıkarma. Bu söz, işlerde acele etmemekle emrolunan kişi için söylenir.” (DLT III: 426).

Terk: “Çabuk, acele. Herhangi bir işin çabuk görülmesi emrolunduğu zaman ‘*terk kıl*’ denir, ‘*çabuk ol*’ demektir.” (DLT I: 350; EDPT: 542). *Terkin kel:* “Çabuk gel, Aslı ‘*terk*’dir, bu da ‘*çabukluk*’ demektir.” (DLT I: 441). *Ol işiğ terkledi:* “O, işini ivdi, acele etti.” (DLT III: 445).

Ala: “Bir edattır; ivme, acele etme’ demektir. ‘*ala ala*’ yavaş yavaş.” Bu kelimeye *ʃ* ve *ʄ* harfleri eklenerek ‘*alagil*’ de denir.” (DLT I: 92). *Akru akru:* “Yavaş yavaş” (DLT I: 114; EDPT: 89).

Tawrak: “Çabukluk. Bu sözden alınarak ‘*tawrak kel*’ denir ki ‘*çabuklukla gel, davranarak gel, çabuk gel*’ demektir. Bu kelime sıfat olarak da kullanılır: *Tafrak işçi:* “Kıvrak işçi, çalışkan işçi.” (DLT I: 468). *tavra:k (d-):* (EDPT: 443).

İşlerde Gerçekçi ve Tutumlu Olmak Gerekir

Aş tatığı tuz yogrın yemes: “Aşın tadı tuz, tuz çanakla yenmez. Bu söz, işlerde iktisatla hareket etmesi gereken kişi için söylenir.” (DLT III: 31).

Kurmuş kiriş tügülmes, ukrukun tağ egilmes: “Kurulmuş kiriş düğümlenmez, kementle dağ eğilmez. Bu söz, küçük araçlarla büyük işe girişmek isteyen kimse için söylenir.” (DLT III: 215).

Tagığ ukrukun egmes, tenğizni kaygıkın bügmes: “Dağ kementle eğilmez, deniz kayıkla büyenmez: Ulu dağ kementle eğilmez, deniz kayıkla kapanmaz, önü gerilmez. Bu söz, büyük bir iş, küçük bir sebeple geri kalmaz, yerinde kullanılır.” (DLT I: 100).

Tawgaç Xannunğ turkusı telim, tenğlemedhip biçmas: “Çin hakanının ipeği çoktur, fakat denklemeden biçmez.’ Bu sav, her işte israfı terk etmekle, tutumlu olmakla emrolunan kişi için söylenir.” (DLT I: 427).

Yakadaki yalgagalı eligdeki içginur: “Yakadaki yalanırken eldeki kaybedilir. Bu söz, bir şeye ihtiyacı olan kimsenin önce elindekini koruması yolunda söylenir.” (DLT T I: 253; III: 307).

Yazıdaki süwlin edhergeli ewdeki takagu içginma: “Kırdaki sülünü ararken evdeki tavuğu kaçırma. Bu söz, meydana olmayan bir şeyi ele geçirmek için elindekini harcayan kimseye söylenir.” (DLT I: 447).

İş Yapmak Yerine Bahane Uyduranlar

Tıldağ: “Bahane” (DLT I: 462). *tılta:ğ/ tılta:ğ (d-):* “Motive, cause” (EDPT: 494).

Keten: “Zahmet, sıkıntı. Zahmet çeken kişiye; ‘*keten kördü, keregü yüdhti*.’ denir ki sıkıntıyı gördü, çadırı yüklendi’ demektir.” (DLT I: 404). *keten,* okunuşu şüpheli ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 704).

Emgek: “Emek, zahmet” (DLT I: 110). *emge:k:* “Pain, agony” (EDPT: 159).

“Emgeksizin turgu yok munda tamu

Edhgülügüğ körmehhip ajun çıkar.”

“Emek geçmeksizin dünyada durmak yoktur. Bir iyilik görmeden dünya biter, gider. İnsanın burada zahmetsiz olarak kalması düşünülemez; kişi hayır görmeden zaman geçer ve ölüm gelir.” (DLT I: 420).

Ermegüğe eşik art bolur: “Tembele eşik dağ beli olur.” (DLT I: 42).

Ermegüğe bult yük bolur: “Eringene bulut yük olur.” (DLT I: 138).

Er yerge mayıştı: “Adam tembelliği yüzünden yere yapıştı. Bu, bir iş buyrulduğunda o işi yapmaktan çekinmektir.” (DLT III: 189).

Kurtga büdhik bilmes yerim tar ter: “Kocakarı oyun bilmez, yerim dar der. Bu söz, bir şey yapmak isteyen fakat o şeyi yapması söylendiği zaman yapamayan ve yalancı sebeplerle işi savsaklayan kişi için söylenir.” (DLT III: 259).

Er işlendi: “Adam, kendini iş yapar gösterdi.” (DLT I: 298). “Bazı fiillere ن harfi gelmesinin sebebi; failin hakikatte yapmadığı bir işi yapar gibi görünmüş olmasını bildirmek içindir. Ya da başkasından yardım görmeden bir işin başlı başına yapıldığını göstermek içindir.” (DLT I: 198). “Bir iş olmadığı halde olmuş gibi göstermek anlamına gelen fiillerde emir kalıbı üzerine, س, ن ve م getirilerek bütün ayrımlarda bu yolda fiil yapılabilir.” (DLT III: 202). “Bir kimsenin bir işi hakikaten yapmadığı halde yapar gibi görünmesi halinde kelimedden harfi illet atılır. Onun yerine س, ن ve م getirilir.” (DLT III: 322).

Başlanan İşin Bitirilmesi

Sonğ: “Her şeyin ve her işin sonu.” (DLT III: 357). sonğ: “Afted, last, result” (EDPT: 832).

Tikmeginçe önmes, tilemeginçe bulmas: “Dikilmedikçe bitmez, aramadıkça bulunmaz. Bu söz işlerinde çalışmakla emrolunan kimse için söylenir.” (DLT II: 21).

“Erik erini yağlığ

Ermegü başı kanlığ”

“Çalışanın dudağı yağlı, erinenin başı kanlı. Bu söz, çalışmak, tembelliği bırakmak için söylenir.” (DLT I: 70).

Ol bu ışığ telim tüpletti: “O, bu işi çok arattı.” (DLT II: 342).

Ol ışığ çınladı: “O, işi tahkik etti.” (DLT III: 297).

Ol ışığ çın gardı: “O, işin aslını araştırdı, tahkik etti.” (DLT II: 182).

Ol ışığ tüpkardı: “O, işin aslını, dibini araştırdı ve izine düştü.” (DLT II: 179, 206).

Er ışığ irtedi: “Adam işi istedi, arkasına düştü.” (DLT I: 272).

Ol bu işma östikti: “O, bu işi özledi, bu işe istek gösterdi.” (DLT I: 244).

Ol ışığ tüpledi: “O, işi dipledi, o, işi kökünden aradı.” (DLT III: 293).

İş kidinge bakıngıl: “İşin sonuna bak ve düşün.” (DLT II: 142).

Anunğ işin ertürdi: “Onun işini kabullendi, geçirdi.” (DLT I: 220).

Bu ışığ imtili kıldı: “Bu işi düşünüp taşınmadan, birden birde yaptı. Çiğilce.” (DLT I: 141).

İş belgürdi: İş belirdi, açığa çıktı. *Küz keligi yazın belgürer:* Güzün gelişi yazdan bellidir. Bu sav, önceden sonu belli olan iş hakkında söylenir.” (DLT II: 172).

Er ışka sarıandı: “Adam işe sarıldı. Adam, kendisini istediği, dilediği işi bulan kesmelerden kıldı.” (DLT II: 151).

Ol meni ışka ograttı: “O, beni işe gönderdi.” (DLT I: 261).

- Bu işta anıñ tapısı kerek:* “Bu işte onun rızası gerek” (DLT III: 216).
- Men anı bu işka taplattım:* “Ben onu bu işe razı ettim.” (DLT II: 341).
- Er işta sırlandı:* “Adam işe hazırlandı.” (DLT II: 246).
- Er iş başladı:* “Adam işe başladı.” (DLT III: 291).
- Er iş türçidi:* “Adam işe başladı.” (DLT III: 275).
- Ol ağnar iş türçitti:* “O, onu işe başlattı.” (DLT II: 329).
- Men ağnar iş başlattı:* “Ben ona iş başlattım.” (DLT II: 341).
- Er işka érteledi:* “Adam işe erken başladı.” (DLT I: 316).
- Er kéçti:* “Adam işte gecikti.” (DLT III: 180). *İş keçildi:* “İş gecikti.” (DLT III: 195). *Ol ışığ keçürdi:* “O, işi geciktirdi.” (DLT III: 187). *Ol ışığ keçitti:* “O, işi geciktirdi.” (DLT II: 300).
- Ol anıñ ışın burbattı:* “O, onun işini karıştırdı ve geciktirdi.” (DLT II: 327).
- Ol anıñ ışın tılkatta:* “O, onun işini geciktirdi.” (DLT II: 339).
- Ol ışığ yubattı:* “O, işi savsaklattı, başkasını işi savsaklamağa emretti.” (DLT II: 315).
- Er ışın bilindi:* “Adam işini bildi.” (DLT II: 143).
- Er ışın ukdı:* “Adam işini anladı.” (DLT I: 168).
- İş sındı:* “İş sınıandı.” (DLT II: 126).
- Ol meni bu işta sınıttı:* “O, beni bu işte tecrübe ettirdi, sınıttı.” (DLT II: 312).
- Ol ağnar iş kılurdu:* “O, ona iş yaptırdı.” (DLT II: 191).
- Er iş kıldı:* “Adam iş yaptı.” (DLT II: 25).
- Er ışın tuydı:* “Adam işini duydu. Adam işinde gizli kalan yeri duydu ve anladı.” (DLT III: 244).
- Ol işka kudurdu:* “O, bu işin üzerine düştü, çok çalıştı.” (DLT II: 76).
- Kezik:* “Cesaret. *Bu işta sanğa kezik kerek:* Bu işte sana cesaret gerek.” (DLT I: 391).
- Ol bu işka saltandı:* “O, bu işe cesaret gösterdi, cür’et etti, bu işe atıldı.” (DLT II: 248).
- Er işka başlandı:* “Adam işe başladı, sarıldı ve işi bitirdi.” (DLT II: 238).
- Ol serdi:* “O, sabretti. O, bir işte sabretti.” (DLT II: 7).
- Er emgedi:* “Adam emek çekti.” (DLT I: 284).
- Ol bu işta telim emgendi:* “O adam, bu işte çok emendi, çok yoruldu.” (DLT I: 255).
- Ol er ol işka yapuşgan:* “O, adam işe yapışır, işe yapışmak âdetidir.” (DLT III: 53).
- Er işta telim tewşindi:* “Adam işte çok çalıştı, çırpındı.” (DLT II: 241).
- Er işka köñüllendi:* “Adam işe gönüllendi, işlemeye azmetti.” (DLT III: 408).
- Ol bu işta öteldi:* “O, bu işte çalıştı, yoruldu.” (DLT I: 193).
- Ol ağnar iş işletti:* “O, ona iş işletti.” (DLT I: 265).
- Talkıg:* “İşleri geri bırakma” (DLT I: 463; EDPT: 496).
- Ol ışığ yangıla kıldı:* “O, işi yeniden yaptı, ikinci defa olarak başladı.” (DLT III: 381).
- Ol ışığ bekitti:* “O, işi sağlamlaştırdı, bekitti.” (DLT II: 309).

Er ışın tenğlendi: “Adam işini düşündü işinde çare düşündü.” (DLT III: 400; EDPT: 522).

Ol meninğ ışım ettürdi: O, benim işimin düzelmesini emretti.” (DLT I: 217).

İş onğuldi: “Karışık iş düzeldi.” (DLT III: 395).

İş tüzlündi: “İş düzeldi.” (DLT II: 243) ~ *İş tüzüldü:* “İş düzeldi, yoluna girdi.” (DLT II: 127).

İş açıldı: “İş açıldı.” (DLT I: 193).

Ol ağnar buxsadı: “O, onun emrini kabul etmedi. İşi zorla yaptı.” (DLT III: 284).

Er işledi: “Adam işlendi” (DLT I: 286) ~ *İş işleldi:* “İş işlendi.” (DLT I: 295).

İş tükedi: “İş tükendi, bitti.” (DLT III: 270).

Ol ışın tüketti: “O, işi tüketti, bitirdi.” (DLT II: 309).

İş uçuktr: “İş sonuna vardı.” (DLT I: 191).

Ol anınğ ışın çınılattı: “O, onun işini gerçekleştirdi.” (DLT II: 345).

Kadhırgak: “Çok çalışmak yüzünden elde peyda olan nasır” (DLT I: 502). *kadırga:k*, *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 606).

Münğüzgek: “Çalışma yüzünden elde peyda olan katılık, nasır.” (DLT III: 388). *münğüzge:k* (b-), *hapax legomenon* bir veridir (EDPT: 771).

Keçik: “Köprü. *Kaynar öküz keçiksiz bolmas:* Coşkun su geçiksiz olmaz. Bu sav, herkesin şaşırıp kaldığı bir işte, çıkılacak bir yol bulunabileceğini anlatmak için söylenir.” (DLT I: 390; III: 191). *keçig* (g-) (EDPT: 696). *Er oğlu munğadhmas, it oğlu külermes:* “İnsanoğlu bunda kalmaz, it yavrusu tökezemez. İnsanoğlu uzun zaman bunda kalmaz, bir yolunu, bir çaresini bulur, ondan kurtulur; nitekim köpek eniği tökezemez.” (DLT II: 84).

Başlanan İşin Bitirilmemesi

Ol anı bu ışka çanturdi: “O, onu bu işten caydırdı.” (DLT II: 182).

Er işiğ tanğladı: “Adam işi danladı, taaccüp etti.” (DLT III: 403).

Er ışka künğrendi: “Adam işe harınlaşarak kendine söylendi.” (DLT III: 399).

Er ışka sonğradı: “Adam işi kabul etmekte tembellik etti ve sözü reddetti.” (DLT III: 402).

Ol ışın kodhtı: “O, işini koydu, bıraktı.” (DLT III: 440).

Ol bu işiğ agruklandı: “O, bu işi ağırsandı.” (DLT I: 313).

Bu er ol etilgen sayılğan: “Bu, birçok işlere giren, çıkan adamdır.” (DLT I: 158).

Er küçi kewildi: “Adamın kuvveti zayıfladı, gevşedi.” (DLT II: 137).

Er eligin uwundi tewindi: “Adam, işten tasalandı, utandı ve sıkıldığı için elini ovuşturdu.” (DLT II: 147).

Olar bu işiğ örtüşdi: “Onlar bu işi örttüler.” (DLT I: 230).

İş er üze örtüldi: “İş adama örtüldü, kapalı kaldı.” (DLT I: 245).

İş sawradı: “İş savsadı, gevşedi. İşleyen bir adam işi bırakırsa yine böyle denir.” (DLT III: 281).

Er ışka küyfendi: “Adam işte gevşedi, üstüne düşmedi.” (DLT III: 196).

- Er işka erindi:* “Adam işe erindi.” (DLT I: 201).
- Olar bu işka ağıştılar:* “Onlar bu işte sızlandılar.” (DLT I: 235).
- Er arkuklandı:* “Adam haylazlık yaptı, dikbaşlık etti.” (DLT I: 315).
- Men bu işdın buşdum:* “Ben bu işten sıkıldım.” (DLT II: 12).
- Er iştın turuldu:* “Adam işten usandı.” (DLT II: 126).
- Er işta buştı tarundi:* “Adam işten usandı, sıkıldı.” (DLT II: 145).
- Ol meni bu iştın todhgurdu:* “O, beni bu işten bıktırdı.” (DLT II: 177).
- Men bu işta ulındım:* “Ben bu işten usandım, bıktım.” (DLT I: 204).
- Ol bu işğ emgeklendi:* “O, bu işi emekli, zahmetli saydı.” (DLT I: 315).
- Er iştın tıdhındı:* Adam işten kaçındı.” (DLT II: 144; II: 242) ~ *Er iştan tıdhıldı:* “Adam işten kaçındı, çekindi.” (DLT II: 126).
- Er iştın tirendi:* “Adam işten çekindi.” (DLT II: 146).
- Er iştın yığıldı:* “Adam işten çekindi, kaçındı.” (DLT III: 79).
- Er işga yeretti:* “Adam işte yerindi, tembellik etti.” (DLT II: 315).
- Ol işğ yubattu:* “O, işi savsaklattı, başkasını işi savsaklamağa emretti.” (DLT II: 315).
- Ol işğ buybadı:* “O, işi savsakladı, yüzüstü bıraktı.” (DLT III: 310).
- Er iştın yubandı:* “Adam işten çekindi, adam işi bıraktı.” (DLT III: 83).
- Er işğ burbadı:* “Adam işi salladı, savsakladı, üzerine düşmedi.” (DLT III: 275).
- Ol oğlını işka buxsattı:* “O, oğluna bu işte dik kafalılık ettirdi.” (DLT II: 335).
- Ol oğlunu işka boynattı:* “O, çocuğunu işte dikbaşlık ettirdi.” (DLT II: 357).
- Uşaklık:* “İşte gösterilen çocukluk” (DLT I: 150; EDPT: 259).
- Ol ağnar kıçurdu:* “O, onu kınadı. O, onu bir işte kınadı, ayıpladı, ona gelen bir kaygı yüzünden ferah duydu.” (DLT III: 187).
- Ol bu işka kadhgulandı:* “O, bu işte kaygılandı.” (DLT III: 201).
- Ol andın kakıdı:* “O, ona kızdı, yaptığı işten darıldı.” (DLT III: 269).
- Er anı yenğdi:* “Bir işte adam onu yendi, alt etti.” (DLT III: 391).
- Boş eliğ:* “Boş el, işten veya bir şeyden kurtulmuş, boş kalmış olan el.” (DLT III: 124).
- Er eliğ boşgundı:* “Adamın eli boşaldı. İşten adamın eli boşaldı.” (DLT II: 238).
- Er işdın korkundi:* “Adam işten korktu ve korkusunu sakladı.” (DLT II: 250).
- Erni enğtürdi:* “Adamı işinden şaşırtdı, korkuttu.” (DLT I: 290).
- Iş örtüldi:* “İş karıştı, kapandı.” (DLT II: 237). *Iş burbaşdı:* “İş karıştı” (DLT II: 203). *Iş sarmaşdı:* “İş karıştı” (DLT II: 216). *Anıñ işi burbaldı:* “Onun işi karıştı.” (DLT II: 228). *Iş kamuğ boymaşdı:* “İş bütün bütüne karıştı.” (DLT III: 194).
- Er iştın tonğuldu:* “Adam işten ümidini kesti.” (DLT III: 396).
- Er işğ yubadı:* “Adam işi ihmal etti, yüzüstü bıraktı, üstüne düşmedi.” (DLT III: 86) ~ *Iş yubaldı:* “İş yüzüstü bırakıldı, üzerinde durulmadı.” (DLT III: 76).
- Ol anı işta kızgurdu:* “O, onu bu işte işkenceye koydu.” (DLT II: 194).

Er iştan kızgutlandı: “Adam işten çekindi, yaptığı işin fenalığını anladı, rüsva olduğu için o, işten çekindi.” (DLT II: 271).

Burbağ: “İşi uzatmak, işi yarıda bırakmak” (DLT I: 461).

İş yasıldı: “İş bırakıldı.” (DLT III: 78).

Ol kılmuş ışın üsterdi: “O, yaptığı işi inkâr etti.” (DLT I: 221).

Tokum yüzüp kurduкта bıçek sıma: “Deriyi yüzdükten sonra bıçağı kuyruğunda kırma.” (DLT I: 473).

Sonuç

DLT’de ‘iş kavram’ ile ilişkilendirilebilecek çok sayıda veri bulunmaktadır. Angaryaya ilişkin verilerin azlığı ve bu alanda bulunan sözcüklerin alıntı sözcük olması, buna karşılık birçok işin ortaklaşa görülmesi ile ilgili verilerin çokluğu manidardır. Yine tembelliğin ve hasetçiliğin bırakılması, çalışmak ve sebat etmek gerektiğine dair verilerin çokluğu da manidardır. Eserde, berber, dokumacı, duvarcı, marangoz anlamlarına gelecek temel meslek adları yer almamıştır. Ancak buradan bu mesleklerin XI. asırda bulunmadığı sonucunu çıkarmak da mümkün değildir. Eserde rüşvet kapısının daha bu zamanda açılmış olduğuna dair veriler vardır. Konumuzla ilgili olarak eserde çok sayıda hapax legomenon ve Oğuzca kayıtlı veri bulunması dikkat çekicidir. Çocukların bir sanat edinmeleri için dışarıya gönderildiği, dışarıda yetişmemiş çocukların sanatında mahir seviyeye erişmeler dahi eksik kabul edildikleri izlenimi bulunuyor. Bazı kişilerin işlerinde muvaffakiyetinin Tanrı’nın iradesine tâbi olduğuna inanıldığı görülüyor. Eserde daha çalışılabilecek sayısız konu bulunmaktadır. Bu çalışmamızın alanında derli toplu bilgi içermesi bakımından alan çalışanlarına yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Ancak hapax legomenon ile okuma ve anlamlandırma hatası tespiti yapılan bazı sözcüklerdeki bu durumun müstensihlerin istinsah hataları ile naşirin okuma hatasından kaynaklanmış olması da ihtimal harici değildir. Bu bakımdan, çeşitli branşlarda uzmanlardan oluşan bir heyet tarafından Divanü Lügati’t-Türk’ün istinsah hataları ile okuma ve anlamlandırma hatalarından arındırılmış kapsamlı bir neşrinin yapılması gerektiği açıktır.

Sonuç itibarıyla, Divanü Lügati’t-Türk sadece dil, kültür ve edebiyat tarihçilerimizce değil, tıp biliminden metalürjiye, tekstilden mimarlığa ve kuş bilimine kadar (Ornithologist) akla gelebilecek hemen her konuda ele alınıp değerlendirilmesi gereken kıymetli bir eserdir. Bu bakımdan Divanü Lügati’t-Türk’ü Türk milletine kazandıran rahmetli âlim Ali Emiri Efendi’nin bu kitabın kıymetini takdir ederken: “*Bu kitap değil, Türkistan ülkesidir. Türkistan değil, bütün cihandır. Türklük, Türk dili bu kitap sayesinde başka revnak kazanacak.*” demesinin ne kadar manalı bir söz olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Kısaltmalar

DLT: Divanü Lügati’t-Türk

EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish

Kaynakça

Akalın, Ş. H. (2008). Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lügati’t-Türk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aydemir, A. (2015). Divanü Lügati’t-Türk’ta Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma, Route Educational and Social Science Journal, 2(2), 226-240. [Doi Number :http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.237](http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.237). ISSN: 2148-5518.

Bilge, K. R. (1987). Divanü Lügati’t-Türk ve Emiri Efendi, Türk Dili Dergisi, Sayı: 430, 182-189. ISSN: 1300-2155.

- Clauson, S. G. (1972). An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford: Oxford University Press.
- Clauson, S. G. (1997). Erken Türkçede Yabancı Unsurlar, (Çev. Ceval Kaya), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, 109-118. ISSN: 1013-0217.
- Demir, E. (2010). Bir Şeyde Yardım ve Yarış Etmek; -(I)ş-, -(U)ş- Eki, Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi/ Online Thematic Journal of Turkic Studies, Yıl 2, Sayı: 1, 329-352. ISSN 1308-8351.
- Eren, H. (1974). Anadolu'da Toplu Yardımlaşma Gelenekleri 'İmece', Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Cilt. XXIX, Sayı: 271, 545-549. ISSN: 1300-2155.
- Gömeç, S. (2004). Türk Kültüründe 'Keşik' Kelimesi, 119-123. 8-10 Mayıs 2002 Çağdaş Türkler Araştırmaları Sempozyumu, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları. ISBN: 975-482-633-1. Keşik kelimesi, Prof.Dr. Mehmet Saray'a Armağan, Türk Dünyasına Bakışlar, İstanbul: 2002. Keşik kelimesi, Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 483-484, 312-317.
- Günşen, A. (2008). Söz Varlığı Işığında Divânü Lûgati't-Türk'te Çağının Türk İktisadî Hayatına Ait İzler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(4), 242-267. ISSN: 1307-9581.
- Kâşgarlı Mahmud. (2006). Divanü Lûgati't-Türk, (Çev. Besim Atalay), Cilt I-IV, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2008-II). Türkçede Yardım Sözü Köken Bilgisi ve Kavram Alanları, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı/ Belleten, 69-75. ISSN: 0564-5050.
- Sertkaya, O. F. (2009). Divânü Lûgati't-Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli midir? veya Kâşgarlı Mahmut'un Divânü Lûgati't-Türk'ünde Yabancı Dillerden Kelimeler", Dil Araştırmaları Dergisi, Sayı: 5, 9-38. ISSN: 1307-7821.
- Tevfikoğlu, M. (1989). Ali Emiri Efendi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.